

UDK: 272-1-18-284
272-43:316.7](093.2)
272-732.2 Franciscus, papa
Pregledni rad
Primljeno: Ožujak, 2022.

Emanuel PETROV

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu
Trg sv. Petra 1
HR - 21310 OMIŠ
donepetrov@gmail.com

Mario BERNADIĆ

Univerzitet u Sarajevu - Katolički bogoslovni fakultet
Josipa Stadlera 5
BiH - 71000 Sarajevo
mbernadic@gmail.com

SLIKA BOŽJA - IZVOR SVEOPĆEG BRATSTVA I NJEZINO ZNAČENJE U ENCIKLICI FRATELLI TUTTI

Sažetak

Na blagdan sv. Franje Asiškog 2020. godine objavio je papa Franjo svoju socijalnu encikliku Fratelli tutti o sveopćem ljudskom bratstvu i socijalnom prijateljstvu, nadahnut upravo Svečevim doživljavanjem braćom i sestrama ne samo sunca, mora i vjetra nego na poseban način onih koji su od krvi i mesa, bez obzira na razlike u podrijetlu, nacionalnosti, boji kože i religiji. Takva ljubav sv. Franje prema braći i sestrama razmjerna je njegovoj odanosti prema Bogu. Razlog tome leži u biblijsko-antropološkoj istini da je čovjek stvoren na sliku Božju (Post 1, 26). Iz te činjenice proizlazi egzistencijalno zajedništvo svakog čovjeka s Bogom, na temelju kojega on baštini neporedivost vlastitog dostojanstva te tako otkriva logičan poziv sveopćeg bratstva. Riječ je o životu u iskonskom skladu sa svima, što pripada biti čovjekove stvarnosti. Knjiga Postanka govori o pomućenom izvornom skladu prvim grijehom. Upravo zato bilo je potrebno da sva punina čovjekove iskonske i eshatološke bratske stvarnosti bude objavljena u Isusu Kristu, Bogu i čovjeku, novom Adamu, koji se ne stidi zvati sve ljude svojom braćom (usp.: Hebr 2, 11). Krist je vrhunska slika Boga nevidljivoga (usp.: Kol 1, 15), čovjeku u svemu jednak osim u grijehu (usp.: Hebr 4, 15). Takva objava o Bogu i bratu čovjeku u Utjelovljenoj Riječi ne samo da obnavlja čovjekov iskonski identitet i njegovo dostojanstvo već povezuje svakog čovjeka sinovskim vezama Božje obitelji i naviješta istinu eshatološkog bratstva. Riječ je o suglasju s naravnom objavom, najavljenom već u činu stvaranja. U tom smislu sveopće bratstvo stoji nasuprot iskustvu grijeha, koji se danas manifestira u suvremenim pokušajima izoliranja, odbacivanja i ignoriranja drugih, ali i bolnoj relativizaciji ljudskog identiteta u rodnoj ideologiji. Upravo zato papa Franjo nužno i opravdano govori o čovječanstvu kao jedinstvenoj ljudskoj obitelji smatrajući sve ljude, sa svojim vlastitostima, braćom i sestrama, suputnicima koji dijele isto tijelo, odnosno djecu iste zemlje koja im je zajednički dom.

Gljučne riječi: bratstvo, slika Božja, iskon, stvaranje na sliku Kristovu, Papa Franjo.

Uvod

Pojam čovjeka kao „Božje slike” u socijalnoj enciklici pape Franje *Fratelli tutti*¹ i ne spominje se previše često. Zapravo, izravno, samo dva puta, i to u br. 24 i 273, ali zato oba puta vrlo znakovito, pod izvjesnim vidom „krajnjeg temelja” svekolikog dostojanstva ljudske osobe. Konkretno, pod br. 24 negiranje onog čovjeka, „stvorenog na Božju sliku i priliku” očituje se kao temelj svekolikog ropstva u svijetu. S druge strane, to se još izričitije ističe u kontekstu promišljanja modernog totalitarizma - pod br. 273:

„Ako ne postoji neka transcendentna istina, pokoravajući se kojoj čovjek stječe svoj puni identitet, tada ne postoji nikakvo sigurno načelo koje bi jamčilo pravedne odnose između ljudi. Njihov interes klase, skupine, nacije neizbježno ih suprotstavlja jedne protiv drugih. Ako se ne prizna transcendentna istina, tada pobjeđuje sila vlasti te svatko nastoji do kraja koristiti sredstva kojima raspolaže, kako bi nametnuo vlastiti interes ili vlastito mišljenje bez obzira na prava drugih. [...] Korijen modernog totalitarizma, dakle, može se naći u negaciji transcendentnoga dostojanstva ljudske osobe, vidljive slike nevidljivoga Boga, i upravo zato, po samoj svojoj naravi, subjekta prava što nitko ne smije vrijeđati: ni pojedinac, grupa, klasa, nacija niti država. Nije dozvoljeno ni većini nekog društvenog tijela postaviti se protiv manjine.”²

Naspram dostojanstva „Božje slike”, Papa napominje i to kako se u današnjem svijetu i vremenu od strane određenih politika i medija namjerno forsira, potonjoj suprotstavljena, „slika neprijatelja” te se, prema Papi, pod tom slikom susrećemo s mehanizmom koji je nekoć stajao iza rasizma, kao što i dalje u nekim zemljama sadašnjice stoji iza „preventivnog pritvaranja”, „zatvora bez suđenja” i pogotovo smrtne kazne.³ Dakle, za Papu nema nikakve dvojbe da je viđenje čovjeka kao Božje slike po sebi jedino kadro graditi pravednije i bliskije odnose među ljudima, kao što one druge slike ili jednostavno nemaju tu snagu ili čak uspijevaju generirati sve one pogrešne i tragične „-izme” što ih ljudska povijest do današnjih dana susreće i poznaje.

¹ PAPA FRANJO, *Fratelli tutti. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2021.)² (dalje FT).

² FT, br. 273, poziva se na: Sv. IVAN PAVAO II., *Centisimus annus* (1. V. 1991.), 44: AAS83 (1991.), 849.

³ Usp.: FT, br. 266.

Uz navedeno, važno je istaći kako Papino promišljanje o čovjekovu dostojanstvu izneseno u *Fratelli tutti* ni u čemu ne iskače iz kontinuiteta socijalnog nauka Crkve, koji naznačeno isticanje čovjekova dostojanstva na temelju njegova identiteta „Božje slike“ smatra svojim prvim općim načelom.⁴ Pri tome Papa jasno ističe već na početku Enciklike kako njegova nakana ovdje nije bila baviti se iscrpnim analizama i razmatranjima, nego tek skrenuti pozornost na neke tendencije u današnjem svijetu koje sprečavaju razvoj bratstva među svim ljudima.⁵ Odatle ujedno proizlazi i interes ovoga rada, iz potrage za biblijsko-antropološkim utemeljenjem pojma „Božje slike“ kao uistinu prevažnoga pojma čija pozitivna ili negativna recepcija na neki način predstavlja i sukus društvenih relacija i zbivanja na ovome svijetu. Pri tome ćemo krenuti najprije od starozavjetnog konteksta stvorenosti čovjeka kao Božje slike i prilike, zatim i od novozavjetnog – čovjeka, stvorenog na sliku Kristovu, da bi se u trećem dijelu rada pozabavili idejom sveopćeg bratstva bogolikih ljudi – na način kako je to predočeno u enciklici *Fratelli tutti*.

1. Čovjek – stvoren na sliku Božju

Da bismo mogli ispravno uroniti u otajstvo sveopćeg bratstva i socijalnog prijateljstva, potrebno je vratiti se na biblijski izvor čovjekova bića te potom uroniti u kristološko otajstvo bratstva. Knjiga Postanka donosi dva izvještaja o postanku svijeta i čovjeka: svećenički i jahvistički. Izvještaj koji pripada svećeničkoj redakciji, koji je povijesno mlađi, premda njime započinje knjiga Postanka, svjedoči o čovjekovoj bogolikosti. Čovjek je stvoren na sliku Božju, Bogu sličan (usp.: Post 1, 26-27). Jahvistički tekst vidi poveznicu čovjeka s Bogom u dahu života koji mu je Stvoritelj utisnuo u nosnice (usp.: Post 2, 7). Prije nego se posvetimo glavnim naglascima obaju tekstova, iz kojih želimo iščitati temelje sveopćeg ljudskog bratstva, valja uzeti u obzir činjenicu da usprkos različitim redakcijama oba teksta na svoj način donose bitne elemente iskonske teologije i antropologije. K tome, oba odlomka mogu se tumačiti ili kao retrospektivno proročanstvo ili kao etiološko izvješće o počecima stvorene stvarnosti i čovjeka.

Retrospektivno proročanstvo želi ispitati prošlost, s ciljem pronalaska odgovora na neka pitanja u kontekstu Božjeg naroda - Izraela. Prije svega riječ je o izraelskoj monolatriji, koja se iskristalizirala tijekom

⁴ Usp.: Zdenko SPAJIĆ, *Uvod u društveni nauk Crkve* (Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet – Zagreb: Glas Koncila, 2019.), 335-341.

⁵ Usp.: FT, br. 9.

oslobođenja iz egipatskog sužanjstva, i svijesti da Bog osloboditelj mora stajati na početku povijesti kao jedini izvor svega postojećeg. Takvo shvaćanje ne želi, dakle, predstaviti povijesni opis nastanka stvorenog svijeta, nego donijeti vjersku istinu o Bogu stvoritelju.⁶ Ako se izvješća o stvaranju svijeta i čovjeka shvate kao etiološko tumačenje, riječ je o pokušaju da se, polazeći od stvarnog stanja stvari, otkrije početno događanje te pronađe uzroke i korijene postojećeg reda. I obratno, polazeći od stvarnog nereda u društvu, sveti pisac želi posvjedočiti: u početku nije bilo tako! Pri tom, svetog pisca ne zanima kako je nastao svijet i stvoren čovjek, nego zašto i kako postoje. Sve dolazi, kako tvrdi Ratzinger, „samo iz jedne moći, iz Božjeg vječnog uma, koji je u riječi postao stvaralačka snaga“.⁷ Samim tim je i odgovor na etiološko pitanje duboko teološki: Bog je stvoritelj svega i prije čina stvaranja nije postojalo ništa. Upravo takvu etiologiju svjedoči prvih jedanaest poglavlja knjige Postanka, a osobito prva tri, koja u svojem pripovijedanju ne samo da doprinose rasvjetljivanju izvornog Božjeg plana s čovjekom već govore i o pluralnosti koja je upisana u iskon njegova bića. Pri tom, nije riječ o kronici povijesnih činjenica, ni o jednostavnoj projekciji sadašnjosti na početak povijesnog iskustva s ciljem poopćavanja reflektirane svijesti o egzistencijalnom položaju čovjeka.⁸ Nadahnuti pisac jednostavno želi prikazati ono što Ivan Pavao II. s pravom naziva „teološkom prapovijesti čovjeka“.⁹ Upravo ta teološka prapovijest ukazuje na njegov bratski iskon, tj. suodnos s Bogom, ljudima i stvorenim svijetom.

1.1. Iskonski bratski suodnos

Svećenički izvještaj o stvaranju čovjeka, koji dolazi prvi u knjizi Postanka, premda je vremenski nastao kasnije, glasi:

„I reče Bog: »Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da bude gospodar ribama morskim, pticama nebeskim i stoci – svoj zemlji – i svim gmizavcima što puze po zemlji!« Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih. I blagoslovi ih Bog i reče im: »Plodite se, i množite, i napunite zemlju, i sebi je podložite! Vladajte ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima što puze po zemlji!« “ (Post 1, 26-28).

⁶ Usp.: Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2003.), 30-32.

⁷ Joseph RATZINGER, *U početku stvori Bog. Promišljanja o stvaranju i grijehu* (Split: Verbum, 2008.), 18.

⁸ Usp.: Angelo SCOLA – Gilfredo MARENCO – Javier P. LOPEZ, *Čovjek kao osoba. Teološka antropologija*, (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2003.), 189-190.

⁹ IVAN PAVAO II., *Muško i žensko stvori ih. Kateheze o ljudskoj ljubavi. Cjelovita teologija tijela I.* (Split: Verbum, 2012.), 75.

Svećenički redaktor opisuje stvaranje čovjeka na koncu djela stvaranja kao krunu svega stvorenoga. Bog čovjeka toliko cijeni i ljubi da ga postavlja kao element koji povezuje Stvoritelja i stvoreni svijet.¹⁰ Upravo je takva vrst poveznice ključna za razumijevanje sveopćeg bratstva ljudi. Stoga iz tih redaka proizlazi nekoliko bitnih značajki.

Ponajprije dvostruka zagonetna množina: „načinimo“ (hebr. *na'aseh*) „čovjeka“ (hebr. *adam*). Premda je sasvim suprotan izraelskom ekskluzivnom monoteizmu, nije isključeno da zbog višestrukih teofanija u povijesti spasenja sveti pisac ovakvom množinom želi sugerirati nekakvu pluralnost i odnos u Bogu. Bog se ovdje predstavlja kao singularno-pluralno biće. Jednako tako objekt stvaranja: načinimo „čovjeka“, imenica je koja također u sebi nosi stanovitu i singularnu i pluralnu egzistenciju. Stvaranje čovjeka pokazuje se na vrhuncu Božje inicijative te se ostvaruje izričitom Božjom odlukom. U skladu s tim Ivan Golub zaključuje: „Čini se da je Adam, ukoliko je on prvi čovjek, jedinka koja inkorporira u sebi na neki način čovječanstvo. On je singularno biće kao prvi čovjek, ali je i pluralno biće ukoliko je u njemu potencijalno uključena obitelj ljudskog roda. On je prvi čovjek i čovjek naprosto.“¹¹ Već u ovoj prvoj činjenici prepoznaje se čovjekov iskonski poziv zajedništva i bratstva. On je to što jest zahvaljujući egzistencijalnom odnosu s Bogom.¹² Ovakva pluralna sličnost naznačila je čovjekovu bogolikost o kojoj govore sljedeće riječi izvještaja, ali i njegovu socijalnu dimenziju.

Prema svećeničkom izvješću čovjek je stupio u život kao slika Božja, tj. stvoren je na sliku Božju (hebr. *besalmenu*). Golub ističe kako upravo ta istina o čovjekovoj bogolikosti predstavlja svojevrsno „ekumensko“ dobro. Naime, osim što je zajednička svim kršćanskim konfesijama, prisutna je i u židovstvu, ali i u religijama mnogih, vremenski i prostorno udaljenih, nomadskih plemena. K tome, čovjekova bogolikost je predmet interesa i onih koje Bog ne zanima, ali ih zanima čovjek.¹³ Jednako tako, Joseph Ratzinger naglašava istinu koju poznaju sve kulture da su svijet i čovjek stvoreni radi kulta, tj. radi slavljenja Boga. Ne da bi bogovima dali nešto što im je potrebno, nego da bi ostvarili čisti odnos ljubavi. Bog je

¹⁰ Usp.: Rüdiger LUX, „Das Bild Gottes und die Götterbilder im Alten Testament“, *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 110 (2013.), 133-157, ovdje 142.

¹¹ Ivan GOLUB, „Čovjek – slika Božja (Post 1, 26). Nov pristup starom problemu“, *Bogoslovska smotra* 41 (1971.), 377-390, ovdje 381.

¹² Usp.: Walther ZIMMERLI, „Der Mensch im Rahmen der Natur nach den Aussagen des ersten biblischen Schöpfungsberichtes“, *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 76 (1979.), 139-158, ovdje 149.

¹³ Usp.: I. GOLUB, „Čovjek – slika Božja (Post 1, 26)...“, 377.

stvorio svijet da bi s čovjekom stvarao povijest ljubavi.¹⁴ Upravo u pojmu slike (hebr. *celem*) treba tražiti takav put ljubavi. S jedne strane, ona označava nekakav prikaz, lik, reljef ili kip koji predstavlja određenu stvarnost. S druge strane, riječ je o vidljivom očitovanju i istinitoj reprezentaciji stvarnosti koju naznačuje. A upravo ta čovjekova stvarnost jest dijaloška i relacijska.

U pojmu slike Božje donesena je stvarnost Božje prisutnosti u svijetu. Naime, već smo konstatairali da je svećenički izvještaj o čovjeku konačna redakcija. Kasnije ćemo vidjeti da stariji, jahvistički izvještaj govori o Bogu koji poput lončara kreira svijet i čovjeka i naglašava da samo čovjeku udahnuje u nosnice dah života (hebr. *ruah*) i zaključuje: „Tako postane čovjek živa duša“ (Post 2, 7). Redigirajući takav već postojeći izvještaj, svećenički pisac teološki obrazlaže Božju nazočnost u svijetu činjenicom da je čovjek Božja slika. Čovjek, dakle, tako reprezentira svojega Stvoritelja da gdje god je čovjek, u njemu se susreće Boga.¹⁵ U skladu s tim Golub zaključuje:

„Izričajem da je Bog stvorio čovjeka na svoju sliku poučio je Svećenik suvremenike s jedne strane da je Bog bio prisutan u čovjeku kojega je stvorio, a s druge strane da nije prisutan u naličnim i nenaličnim predmetima, kako to vjeruju narodi (*goim*), već da je čovjeka odabrao da u njemu bude prisutan. [...] Ukoliko je on korporativna osobnost, čitav ljudski rod je zamišljen, određen kao »slika Božja«; čovječanstvo je bilo određeno da Bog bude prisutan u njemu.“¹⁶

Ovu istinu osobito treba imati na pameti u kasnijem govoru, kad budemo govorili o bratstvu objavljenom u slici Kristovoj.

Božja prisutnost u čovjeku, koja je izražena stvaranjem na sliku Božju, upotpunjena je riječima „sebi slična“ (hebr. *kidemutenu*), koje žele istaknuti da je čovjek biće slično Bogu. Ratzinger objašnjava:

„Bit slike sastoji se u tome da ona nešto predstavlja. [...] Ona upućuje na nešto drugo izvan sebe same. [...] Sličnost s Bogom znači: upućenost. Ona je dinamika koja čovjeka pokreće prema Sasvim-drugomu. Stoga ona znači sposobnost odnosa, čovjekova sposobnost za Boga. Slijedom toga, čovjek je najviše čovjek kada izađe iz sama sebe, kad postane sposoban Bogu reći 'Ti'. [...] On je biće koje može misliti Boga. [...] Najdublje je kod sama sebe

¹⁴ J. RATZINGER, *U početku stvori Bog*, 41.

¹⁵ Usp.: Werner H. SCHMIDT, *Die Schöpfungsgeschichte der Priesterschrift. Zur Überlieferungsgeschichte von Genesis 1, 1-2, 4a und 2, 4b-3, 24* (Neukirchen: Neukirchener-Verlag des Erziehungsvereins, 1964.), 144.

¹⁶ I. GOLUB, „Čovjek – slika Božja (Post 1, 26)...“, 383-384.

kada pronade svoj odnos prema svome Stvoritelju. Stoga sličnost s Bogom znači i da je čovjek biće riječi i ljubavi. Biće kretanja k drugomu, određeno za to da se daruje drugomu i da u ispravnu darivanju sebe istinski zadobije sama sebe.“¹⁷

Takva je sličnost odnosna i dinamična te je upravljena prema stvorenom svijetu i prema drugim ljudima.

Prema jednom drugom tumačenju ovdje bi trebalo nešto više paziti na značenje pojmova *celem* i *demût* koje biblijski pisac izgledno uzima kao sinonime, premda se ovdje zapravo radi o tzv. nepotpunim sinonimima.¹⁸ „Celem je prikaz koji nešto očituje, predstavlja i uprisutnjuje, a da ne mora tome nužno nalikovati. S druge strane, demût nalikuje onome što prikazuje, ali to nužno ne predstavlja niti uprisutnjuje. Čovjek je tako slika (*celem*) – prikaz koji Boga predstavlja i uprisutnjuje, i prilika (*demût*) – prikaz koji Bogu nalikuje.“¹⁹ Time kao da se nešto više aludira na dijalektičku strukturu čovjeka, koji je prema W. Pannenbergu Bogu upravo najbliži i najbliži kad se ponizno samorazlikuje od Njega.²⁰ No, i uz to, općenito je teško isključiti dijalektičke primisli iz razmatranja o čovjeku jer on nije tek jednostavna i savršena Božja slika, nego Božja slika ranjena grijehom. Odatle i proizlazi da to biće pokatkada uistinu uprisutnjuje Boga, kao što ga moguće još i češće suštinski čini odsutnim ili barem krajnje prikrivenim u Njegovoj prisutnosti.

Glede čovjekova odnosa prema stvorenome svijetu, njemu je povjerena vladavina nad istim. Naime, samo je Stvoritelj svevladar stvorene stvarnosti. On povjerava čovjeku, jer je njegova vjerna slika, da bude kao Bog u namjesništvu i povjerenoj vladavini nad ribama morskim, pticama nebeskim i stoci – svoj zemlji – i svim gmizavcima što puze po zemlji.²¹ S druge strane, već smo spomenuli čovjekovu sličnost na temelju singularno-pluralne egzistencije, koja na poseban način zadire u pitanje čovjekove društvenosti i njegove stvorenosti kao muško i žensko.²² O tome na poseban način govori jahvistički izvještaj o stvaranju kad kaže da je Bog samo čovjeka oblikovao vlastitim rukama poput lončara i udahnuo mu u nosnice dah života (usp.: Post 2,7). Taj jedinstven odnos Boga i čovjeka

¹⁷ J. RATZINGER, *U početku stvori Bog*, 58-59.

¹⁸ Usp.: Bruna VELČIĆ, „Čovjek – slika Božja i njegova moralna odgovornost“, *Bogoslovska smotra* 82 (2012.), 533-555, ovdje 541.

¹⁹ Richard PAVLIĆ – Martina VLAHOVIĆ, „Čovjek – slika Božja. Teološka interpretacija i suvremeni izazovi“, *Riječki teološki časopis* 25 (2017.), 359-387, ovdje 362.

²⁰ Usp.: Walter KASPER, *Isus Krist* (Split: Crkva u svijetu, 1995.), Predgovor jedanaestom izdanju, V.

²¹ Usp.: R. LUX, „Das Bild Gottes und die Götterbilder im Alten Testament“, 146.

²² Usp.: I. GOLUB, „Čovjek – slika Božja (Post 1, 26)...“, 386-387.

određuje ne samo njegovu osobitost naspram svih drugih stvorenja nego se nadovezuje i na odnos s drugima ljudima, a ponajprije u odnosu čovjeka prema ženi.

1.2. Bratski savez različitih

Premda dolazi kasnije u knjizi Postanka, jahvistički izvještaj o stvaranju čovjeka dio je najstarije redakcije. Ona donosi triptih koji se sastoji od opisa stvaranja svijeta i čovjeka, prvog grijeha i njegovih posljedica te prvog obećanja otkupljenja kao znaka Božje dobrote i milosrđa. Cilj ove redakcije bio je predstaviti povijest izabranog izraelskog naroda kao povijest spasenja u okvirima Saveza na Sinaju. Taj je Savez ukorijenjen u iskonskom savezu Boga i čovjeka, što je također bitna činjenica u promatranju sveopćeg bratstva ljudi.

Činjenica koja povezuje i izjednačava stvarnost svih ljudi ponajprije se nalazi u jahvističkoj istini da je Bog oblikovao čovjeka od temeljnog materijala - praha zemaljskog. Svi su, dakle, ljudi zemlja. Pri tom J. Ratzinger upozorava:

„Onkraj svih razlikovanja koja su proizišla iz kulture i povijesti, ostaje čvrsta činjenica da smo svi mi u konačnici isto, isti. [...] Tako istodobno biva razvidno i jedinstvo cijeloga ljudskog roda: svi smo samo od jedne zemlje. Ne postoji različita ‘krv i zemlja’. Ne postoje različiti ljudi, kako su to mislili mitovi mnogih religija i izricali svjetonazori sve do našeg vremena. Ne postoje različite kaste i rase, u kojima bi ljudi imali različitu vrijednost. Svi smo mi jedno čovječanstvo, oblikovani od jedne Božje zemlje. Upravo je ova misao u središtu izvješća o stvaranju, u središtu čitave Biblije. Protiv svih podjela i svake oholosti s kojom se jedan čovjek izdiže iznad drugoga i protiv drugoga, ovdje se jasno proglašava da je čovječanstvo jedno Božje stvorenje iz njegove jedne zemlje. [...] Biblija jasno izriče odlučno ‘ne’ svakom rasizmu, svakomu razdvajanju čovječanstva.“²³

Naglasak biblijskog izvješća nije na različitosti, nego na savezništvu koje takvu različitost ujedinjuje i obogaćuje. Ipak, valja imati na umu da se iskonski savez odnosi na odnos Boga i čovjeka, što nadalje daje smisao svakom drugom savezništvu.

Tek nakon što je Stvoritelj tijelu koje je oblikovao od jedne te iste zemlje udahnuo u nosnice svoj dah, čovjek postaje živa duša. Na taj način Božja stvarnost ulazi u stvoreni svijet i u čovjeka kao svoje ljubljeno

²³ J. RATZINER, *U početku stvori Bog*, 54-55.

stvorenje.²⁴ Riječ je o Božjem htijenju svakog pojedinog čovjeka učiniti svojom slikom. Svaki i konkretni čovjek tako ispunjava jedan Božji nacrt i proizlazi iz iste Božje zamisli stvaranja. Iz istog razloga svaki ljudski život stoji pod posebnom Božjom zaštitom jer svaki čovjek, bez obzira na zdravlje ili bolest, bogatstvo ili siromaštvo, rođen ili nerođen, beskoristan ili značajan, u sebi nosi Božji dah, odnosno svaki je slika Božja. Upravo apstrahiranje od ove polazne istine uzrokuje antropologije koje degradiraju dostojanstvo čovjeka i ruše poredak kako duhovnoga, tako i ćudorednoga bratstva.²⁵

U savezničkom ozračju čovjek je postavljen u raj, koji je mjesto mira i mirnog suživota svih ljudi. Čovjek je stvoren da u Božje ime upravlja stvorenim svijetom, a Jahve je jedini koji daruje život i blagoslov. Sve te točke zapravo su bitna obilježja bratstva. Sam čovjek u sebi je jedinstveno i cjelovito biće, premda je stvoren iz praha zemaljskog i Božjega daha. Sklad njegova bića odražava sklad čovjeka s Bogom, sa svijetom i s ostalim stvorenjima. K tome, jahvistički pisac svjedoči da je Bog na početku stvorio samo jednog čovjeka, koji je jednostavno ljudsko biće, niti muškarac, niti žena. Takav čovjek je jednostavno predstavnik svih muškaraca i žena. Tek nakon iskustva prvotne samoće, Bog odjeljuje spolove i stvara ženu, koja je stvorena iz iste stvari kao i muškarac. Stoga je i ona dionik iste naravi, vrijednosti i dostojanstva. Razlika između muškarca i žene ni u kojem slučaju nije prepreka, nego naprotiv, omogućuje životnu zajednicu i cjelovitost čovjeka.²⁶ Premda se radi o specifičnoj razlici – spolnoj, ovakav pristup raznolikosti također je bitna istina za razumijevanje sveopćeg bratstva ljudi.²⁷

²⁴ Usp.: W. ZIMMERLI, „Der Mensch im Rahmen der Natur nach den Aussagen des ersten biblischen Schöpfungsberichtes“, 151.

²⁵ Usp.: J. RATZINGER, *U početku stvori Bog*, 56-57.

²⁶ Usp.: L. NEMET, *Teologija stvaranja*, 34-36.

²⁷ Prema komplementarnom rodnom modelu, koji je prisutan i u nekim crkvenim dokumentima o ženama, muškarcima i ženama se međusobno razlikuju i tjelesno, i psihološki i ontološki. Pri tome, vlastitosti žena jesu osjećajnost, intuitivnost, pasivnost, brižnost, sebedarnost itd., dok su muške vlastitosti aktivnost, intelektualnost, okrenutost prema stvarima itd. Premda muškarcima i ženama prema naznačenom modelu u mnogo toga, pa tako i u stvarima vjere, „dišu“ na različite načine, sve su te razlike u konačnici tu ne radi sukoba, nego radi međusobnog obogaćivanja i nadopunjavanja. (Usp.: Rebeka Jadranka ANIĆ, „Spolne razlike u religioznosti pod vidom obrazovanja“, *Bogoslovska smotra* 78 (2008.), 873-903, ovdje 897.).

1.3. Otkriće vlastitog identiteta u drugome

Društvena dimenzija čovjeka dolazi do izražaja u činjenici stvorenosti kao muško i žensko. Muškarac i žena su zajedno slika Boga, tj. njemu slični. Riječ je o posebnom dostojanstvu u povezanosti koje je dano samo čovjeku. Bogolikost se odnosi i na muškarca i na ženu te ona označava ne samo čovjekov odnos prema Bogu nego i njegovu upravljivost prema drugim ljudima i prema svijetu. Premda je samo čovjek neposredni Božji partner u razgovoru, samo se njemu Bog obraća i samo čovjek Bogu odgovara, odnos prema Bogu nije dovoljan, nego čovjek treba društvo. On ne može sklopiti partnersku vezu sa životinjama jer su one podložene čovjeku. Stoga sv. pisac govori o iskustvu prvotne samoće. Ravnopravno zajedništvo muškarcu pruža tek žena. „Pomoć“ o kojoj govori Jahvist (usp.: Post 2, 18. 20) zapravo treba biti shvaćena u najširem značenju. Riječ je o otkriću vlastitog partnerskog identiteta i uzajamnom nadopunjavanju u svim životnim područjima života. Jedinствена supripadnost muža i žene iskazana je nadalje govorom o stvaranju žene iz muškarčeva rebra (usp.: Post 2, 21-23).²⁸ Riječ je o nenadmašivom jedinstvu i zajedništvu, koje stoji nasuprot iskustvu samoće.

Jahvistička pripovijest o stvaranju žene iz muškarčeva rebra ima za cilj istaknuti istovrsnost i jednakopravnost žene jer je stvorena na temelju iste ljudskosti. Takva istovrsnost bića preduvjet je međusobnog zajedništva. Osim toga, tjelesna istovrsnost žene, usprkos spolnoj različitosti, rađa u muškarcu radost koja je izražena riječima: „Gle, evo kosti od mojih kostiju, mesa od mesa mojega! Ženom neka se zove, od čovjeka kad je uzeta!“ (Post 2, 23). Radost je uzrokovana otkrićem vlastitog „ja“ zahvaljujući upravo drugom istovrsnom „ja“. Riječ je o prvom iskonskom jedinstvu i zajedništvu, koje je vrlo bitno za poimanje sveopćeg bratstva ljudi jer predstavlja konstitutivni korak nadilaženja vlastite osobnosti i ujedno ideal društvenog života. Ivan Pavao II. u tom smislu napominje:

„Na taj se način značenje čovjekova iskonskoga jedinstva po muškosti i ženskosti izražava kao prelaženje granice samoće i istodobno – u odnosu na oba ljudska bića – kao potvrđivanje onoga što je u samoći za ‘čovjeka’ konstitutivno. U biblijskom izvještaju samoća je put koji vodi jedinstvu koje na tragu Drugog vatikanskog sabora možemo nazvati *communio personarum*.“²⁹

²⁸ Usp.: Franz COURTH, *Kršćanska antropologija. Bog – čovjek – svijet* (Đakovo: Forum bogoslova, 1998.), 39-40.

²⁹ Usp.: IVAN PAVAO II., *Muško i žensko stvori ih. Kateheze o ljudskoj spolnosti. Cjelovita teologija tijela, I.* (Split: Verbum, 2012.), 104. Papa se poziva na: *Gaudium et spes*, br. 12.

U svojoj iskonskoj samoći, prije stvaranja istovrsnog bića, čovjek dolazi do osobne svijesti u procesu „razlikovanja“ od svih ostalih živih bića i tako se otvara za sebi srodno biće. Čovjekova samoća predstavlja ne samo prvo otkriće karakteristične transcendencije svojstvene osobi nego i otkriće odgovarajućeg odnosa prema drugome i zajedništva s njim. Iz toga slijedi da je do zajedništva osoba moglo doći samo zahvaljujući „dvostrukoj samoći“ osoba, koja ih razlikuje od ostale stvorene stvarnosti i koja ih vodi prema njihovu osobnom diferencirajućem susretu. Takav diferencirajući susret otkriva mogućnost postojanja u osobitoj uzajamnosti.³⁰ Još više, čovjek je postao slika Božja ne samo vlastitim čovječtvom nego upravo po tom zajedništvu osoba što ga muško i žensko tvore od svojega početka. Međusobni susret osoba događa se u njihovu odvajanju i razlikovanju od svijeta ostalih živih bića. To je im omogućilo da postoje u posebnoj međusobnoj uzajamnosti. Tako je kôd zajedništva s drugim osobama zapravo upisan u čovjekovu iskonsku genetiku.

Osim toga, koliko god je čovjek u trenutku samoće slika Božje jedincate osobnosti, toliko je u trenutku ovog prvotnog zajedništva muškarca i žene slika neistraživog otajstva božanskog zajedništva Osoba. U tom smislu govorimo o trojstvenom poimanju slike Božje, što osim antropološke i etičke perspektive otvara i teološku perspektivu ljudskog zajedništva. Naime, prepoznajući osobni subjektivitet i odnosni karakter ljudskih osoba, dolazimo do istine o Presvetom Trojstvu, koja naglašava zajednički karakter Božanskih osoba. U čovjeku se na neki način očituje božanski „Mi“ prisutan u otajstvu Božjeg bića još prije stvaranja čovjeka (usp.: Post 1,27). Upravo taj božanski „Mi“ čini vječni model ljudskog „mi“, koji tvore bogoliki muškarac i žena. Samo je čovjek sposoban za ovakvo zajedništvo. Dakako da je pri tom potrebno razlikovati pojmove „zajedništvo“ i „zajednica“, koji su bliski, ali ne i identični. Ivan Pavao II. pojašnjava da se „zajedništvo“ tiče osobnog odnosa između „ja“ i „ti“. S druge strane, pojam »zajednica« nadilazi ovu shemu u smjeru »društva«, odnosno „mi“. „Zajednica“ je u potpunosti prožeta onim što čini samu bit „zajedništva“, a to je postojanje svake ljudske osobe na način susreta s osobama jednakog dostojanstva.³¹ Upravo zato ova temeljna istina od početka definira obilježja općeg dobra cijelog čovječanstva, i to u svim dimenzijama i sferama života zahvaljujući karakteru zajedništva i komplementarnosti koje se nalaze u samim korijenima ljudskog suživota.

³⁰ Usp.: IVAN PAVAO II., *Muško i žensko stvori ih...*, 104-105.

³¹ Usp.: IVAN PAVAO II., *Pismo obiteljima, Gratissimam sane*, 1994. – *Godina obitelji* (2. II. 1994.), (Zagreb: Obiteljski centar, 2002.), br. 6-7.

Koncept iskonskog zajedništva muškarca i žene dakako ponajprije upućuje na bračni savez. Bračna zajednica sastoji se od susreta muškarca i žene, odnosno dara samo jednoj osobi, te prihvaćanja od te jedne osobe. Bračni savez podrazumijeva i rađa se iz spolne razlike koju izražava tijelo. Stoga se ovdje otkriva komplementarno iskustvo zajedništva. Takvo zajedništvo otvara se afirmaciji roditeljstva u bračnom životu, čak i kada je riječ o potencijalnom roditeljstvu. U tom smislu bračno zajedništvo postaje zajedništvo generacija te je ono temelj na kojem se stvara daleko šire zajedništvo i bratstvo ljudske obitelji.³²

1.4. *Protest protiv ratova i nereda*

Sveopće bratstvo ljudi misao je koja se ističe kroz svu povijest čovječanstva od njegova postanka. S njim je također neraskidivo povezano zalaganje za Zemlju kao zajedničku kuću svih. U opisu raja, koji se nalazi u Edenu, sveti pisac naglašava da je vladao trostruki iskonski sklad: između ljudi međusobno, između ljudi i stvorenog svijeta skupa s ostalim stvorenjima te između ljudi i Stvoritelja. F. Courth upozorava:

„Ta zacrtana slika čovjeka, koji živi u punom skladu prema Bogu, svojoj ženi i okolnom svijetu, posvemašnja je suprotnost onomu što Izrael doživljava kao svoje životno područje. Od njega doživljavane brojne načelne poremećenosti njegovog opstanka i čitavog svijeta ne odgovaraju iskonskom i pravom smislu stvaranja, nego se imaju pripisati krivnji čovjeka. Po njoj povijest postaje tamnim putem udaljenosti od Boga i tjeskobe.“³³

Riječ je o jasnom znaku negodovanja i nezadovoljstva zbog čestih ratova kojima je izraelski narod bio izložen u vrijeme oblikovanja ove pre-daje. J. Ratzinger precizira:

„Stoga nam Pismo ne želi pripovijedati kako su postupno nastale razne vrste biljaka, sunce, mjesec i zvijezde, nego nam u konačnici želi reći samo jedno: Bog je stvorio svijet. Svijet nije – kao što su uvelike mislili ondašnji ljudi – poprište međusobno suprotstavljenih i sukobljenih sila, nije boravište demonskih moći od kojih se čovjek mora braniti. [...] Postojala su vremena kad se Izrael toliko bavio patnjama ili nadama svoje povijesti, tako neposredno privazan uz sadašnje, da gotovo nije trebao niti mogao baciti pogled

³² IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio – Obiteljska zajednica. Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu* (22. XI. 1981.), (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1997.), br. 21.

³³ F. COURTH, *Kršćanska antropologija*, 40.

nazad na stvaranje. Stvaran veliki čas, u kojem je stvaranje postalo prevladavajućom temom, bijaše babilonsko izgnanstvo. [...] Izrael je izgubio svoju zemlju, izgubio je svoj hram.“³⁴

Nasuprot takvu iskustvu, vjera da je stvoreni svijet dobro iz Božje ruke i da su svi ljudi braća, čovjeku je vraćala nadu da se bez straha može i treba upravo u svijetu susresti s Njim te će u takvu susretu baštiniti egzistencijalni sklad i mir.

Osim toga, spomen stabla spoznaje dobra i zla ukazuje na iskonsko postojanje zakonâ koji su potrebni i u najskladnijem društvu da bi se ono očuvalo u svojem jedinstvu i zajedništvu. Oni ni u kojem slučaju nisu zapreka čovjekovoj slobodi niti čuvaju od pada ili grijeha, nego su zapravo u službi iskonskog trostrukog sklada. Prvi grijeh, koji su počinili zajedno muškarac i žena, bio je upravo poremećaj te skladne ravnoteže. Čovjekova težnja potpunoj moralnoj autonomiji, u kojoj bi sam odlučivao što je dobro, a što zlo, dovela ga je do točke u kojoj se okreće od Boga i prihvaća vlastita djela i vrijednosti kao mjerilo ćudorednog ponašanja. Posljedice razorenog sklada s Bogom povlače za sobom uništen iskonski međuljudski sklad, ali se poražavajuće odražavaju i na sav stvoreni svijet.³⁵ Sveti pisac govori o ženi koja će žudjeti za mužem, njegovom gospodarenju nad ženom i trudnoći kojoj će biti umnožene muke (Post 3, 16). Sam čovjek postat će smrtnan. Razoreni iskonski sklad odražava se i na prokletstvo zemlje i tegobnost ljudskog rada. No, usprkos svemu, Bog ostaje vjeran svojoj stvarateljskoj zamisli. Odmah nakon opisa grijehom poremećenog sklada, knjiga Postanka donosi obećanje spasenja, koje se sastoji u obnovi saveza sa svojim Stvoriteljem, što će imati za posljedicu obnovu sklada i sa stvorenim svijetom, kao i ljudi međusobno.³⁶ Takav nagovještaj ponovne uspostave sklada u svojoj biti upućuje na obnovu bratskog identiteta svih ljudi u Isusu Kristu.

2. Čovjek – stvoren na sliku Kristovu

Novozavjetni govor o čovjeku kao slici Božjoj smjera prije svega na Isusa Krista kao istinsku sliku Boga nevidljivoga. S pravom ističe J. Ratzinger: „Kršćanin poima Stari zavjet kao hod naprijed prema Kristu. Tek kad stigne do Krista, postaje razvidno što se njime htjelo reći, što je on značio u svakoj svojoj etapi. Tako svaka pojedinost zadobiva smisao

³⁴ J. RATZINGER, *U početku stvori Bog*, 23.

³⁵ Usp.: W. ZIMMERLI, „Der Mensch im Rahmen der Natur nach den Aussagen des ersten biblischen Schöpfungsberichtes“, 144.

³⁶ Usp.: L. NEMET, *Teologija stvaranja*, 37-40.

od cjeline, a cjelina dobiva značenje od svoga cilja – od Krista.³⁷ Poslanica Kološanima svjedoči da Krist nosi odvijeka u samome sebi puninu Očeve biti te je savršena slika Očeva, koja postaje vidljivom u otajstvu utjelovljenja Prvorodjenca svakog stvorenja (usp.: Kol 1,15). Poslanica Korinćanima u tom smislu u govoru o uskrsnuću definira Krista kao novog i konačnog Adama: „Prvi čovjek, Adam, postade živa duša, posljednji Adam – duh životvorni. [...] Prvi je čovjek od zemlje, zemljan; drugi čovjek – s neba. Kakav je zemljani, takvi su i zemljani, a kakav je nebeski, takvi su i nebeski. I kao što smo nosili sliku zemljanoga, nosit ćemo i sliku nebeskoga“ (1 Kor 15, 44-49). Navedeni reci govore o Kristovoj preegzistenciji kako u redu stvaranja, tako i u redu otkupljenja. Sveti pisac u njemu prepoznaje porijeklo, središte i svrhu stvorene stvarnosti i na poseban način novog čovjeka, koji je biće susreta, zajedništva i bratstva.³⁸ Naime, Bog Stvoritelj je u svojoj vječnoj namisli imao Isusa Krista kao prvog čovjeka, da bi u njemu od iskona izrazio ono savršenstvo na koje je pozvano cjelokupno stvorenje. Krist je upravo ono čovječstvo koje je Vječna Riječ sjedinila sa sobom i tako objavila svrhu i eshatološki lik svega stvorenoga.

Kristovo utjelovljenje, dakle, uvodi grešne ljude u iskonsko zajedništvo i egzistencijalnu svezu stvarateljske ljubavi. Snagom njegova vazmenog otajstva razapeto je ljudsko tijelo obilježeno grijehom i smrću, kako bi Duhom Svetim nanovo konstituirani čovjek, u sada preobraženom tijelu, sudjelovao u zajedništvu trojstvenog života. Upravo takva obnova ljudske bogolikosti u duhu životvorcu omogućuje svakom čovjeku biti brat Gospodinov, kako sam reče: „Tko je majka moja, tko li braća moja? I pruži ruku prema učenicima: ‘Evo’, reče, ‘majke moje i braće moje! Doista, tko god vrši volju Oca mojega, koji je na nebesima, taj mi je brat i sestra i majka’“ (Mt 12, 48-50). Bratstvo u Isusu Kristu znači uzeti udjela u njegovoj proslavi, što predstavlja nov i temeljni vid ljubavi i zajedništva s Ocem i svakim čovjekom, koji postaje bližnji. Pri tom je riječ o intimnom svjedočanstvu božanskih odnosa snagom Duha Svetoga, koji zapravo omogućuje stvorenju uzeti udjela u vječnom i nestvorenom božanskom životu i zajedništvu.

Snagom hominizacije Riječi stvorenje postaje savršena slika nepomišanog i neraskidivog unutartrajstvenog zajedništva, a sam Adam je pozvan suobličiti se Kristu. Usmjeren je prema Kristu kao Početku i Svršetku svega stvorenoga jer se tek u njemu pokazuje punina iskonskog nauma Božjeg. Stvaranje iskonskog čovjeka usmjereno je na Krista kao

³⁷ J. RATZINGER, *U početku stvori Bog*, 22.

³⁸ Usp.: Eckart REINMUTH, „Narratio und argumentatio - zur Auslegung der Jesus-Christus-Geschichte im Ersten Korintherbrief: Ein Beitrag zur mimetischen Kompetenz des Paulus“, *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 92 (1995.), 13-27, ovdje 25-26.

eshatološkog čovjeka, koji mu objavljuje stvarnu trojstvenu bogolikost i vlastito sinovstvo, koje stoji u temelju svakog zajedništva s Bogom i međusobnog bratstva. Čovjek je u tom smislu biće koje može postati brat Isusa Krista, odnosno jedno s njim. Na taj način čovjek postaje jedno i sa samim Bogom. Upravo ovakva upućenost prvog Adama na drugog Adama označava da je čovjek dinamičko biće prijelaza i odnosa. On sam nije dovršen, nego tek kroz bratstvo s Kristom može postati dovršen. U tom smislu Ratzinger zaključuje:

„Čovjeka se ne može shvatiti samo iz njegova prošlog podrijetla ili iz nekog izdvojena isječka koji nazivamo sadašnjošću. On je upućen na svoju budućnost i tek će ona potpuno očitovati tko je on (usp. 1 Iv 3,2). U drugome čovjeku uvijek moram vidjeti onoga s kojim ću jednom dijeliti Božju radost. Moram ga promatrati kao onoga s kojim sam zajednički pozvan postati ud Kristova tijela, s kojim ću jednom sjediti za Abrahamovim, Izakovim i Jakovljevim stolom, za stolom Isusa Krista, da bih bio njegov brat, s njime i brat Isusa Krista, Božje dijete.“³⁹

Pri tom je važno imati na pameti da sam pojam brat u Novom zavjetu označava ponajprije osobu koja je rođena od istog oca i iste majke. Osim toga, braćom se zovu oni koji pripadaju istom narodu i zemlji. Tako riječ braća obuhvaća jednako muškarce i žene, braću i sestre. Nadalje brat je onaj kojega Biblija naziva bližnji. Isusov poziv: „Što god učiniste jednom od ove moje najmanje braće, meni učiniste!“ (Mt 25, 45) smjera na svaku ljudsku osobu koja je u potrebi. U prvoj Crkvi brat označava zajedničara u vjeri, člana kršćanske zajednice, to jest onoga koji ima dioništvo u krvi Kristovoj! Upravo ona daje bratstvu transcendentnu dimenziju, koja ne nadmešta neko drugo bratstvo koje se temelji na obitelji, naciji ili rasi, već ga okrunjuje. Tako su sva ljudska bića braća ne samo prema redu stvaranja nego i po otkupljenju, tj. ne samo zato što svi imamo istoga Oca već i zato što svi imamo istoga brata, Krista, prvorođenca među mnogom braćom.⁴⁰

Iz ovakva iskonskog zajedništva, a zahvaljujući slici Krista kao novog Adama, razumije se stvarnost zajedništva Crkve kao otajstvenog osobnog jedinstva svake osobe s Presvetim Trojstvom, ali i s drugim ljudima. Riječ je o vertikalnom i horizontalnom zajedništvu, koje se ostvaruje u Riječi i sakramentima, ponajprije u euharistiji. Ona je izvor i vrhunac

³⁹ J. RATZINGER, *U početku stvori Bog*, 59-60.

⁴⁰ Usp.: Raniero CANTALAMESSA, *Homilija na Obredima Velikog Petka, 2. travnja 2021. u Bazilici Svetoga Petra u Vatikanu*, <https://fratellanzaumana.wordpress.com/2021/04/03/kardinal-cantalamezza-crkva-jedinstvo-njeguje-kroz-bratstvo> (5. 7. 2021.)

vjerničkog života⁴¹ te vrhunac svih sakramenata, zahvaljujući čemu postizemo savršeno zajedništvo s Bogom Ocem poistovjećujući se s jedinorođenim Sinom Božjim djelovanjem Duha Svetoga.⁴² U tom smislu euharistija stvara i konačno oblikuje zajedništvo zacrtano već u iskonu kao ideal društvenog života i što se analogno može precrtati na svako ljudsko bratstvo. Stoga je potrebno imati na pameti ovaj novozavjetni koncept stvaranja na sliku Kristovu. Za kršćane tako koncept bratstva ima prvenstveno religijsko i sveto značenje, na poseban način u odnosu na euharistiju, koja je sakramentalno i živo sjedinjenje s Kristom, novim Adamom.⁴³ S tim u vezi svako ljudsko zajedništvo osoba proizlazi upravo iz te iskonske, obnovljene i eshatološke povezanosti s Kristom, a samo tako obnovljeni novi čovjek u Kristu sposoban je graditi ljudsko bratstvo.

3. Sveopće bratstvo bogolikih ljudi prema *Fratelli tutti*

Istina o čovjeku kao slici Božjoj, kako smo unaprijed pokazali, otkriva u svakom pojedinom biću pluralnost i povezanost sa svojim Stvoriteljem, ali i s cijelom obitelji ljudskog roda. Zahvaljujući partnerstvu s Bogom, čovjek ne ostaje samo materijalna stvarnost, nego je biće transcendencije. Upravo na temelju toga Franjo zaključuje: „Bez otvorenosti Ocu svijuu, ne mogu postojati čvrsti i postojani razlozi za pozivanje na bratstvo.“⁴⁴ I obratno, promatranje čovjeka i zajedničarske stvarnosti njegova bića uvijek je pogled kroz čovjeka prema Bogu kao Stvoritelju i Ocu svih ljudi. On je oblikovao sve ljude na svoju sliku od jedne Božje zemlje, te su svi ljudi bogoliki, a čovječanstvo jedno. Bez poštovanja osnovnog načela da svako ljudsko biće ima pravo na dostojanstven život i cjelovit razvoj, nema budućnosti ni za bratstvo, ni za opstanak čovječanstva.⁴⁵ Franjo s pravom upozorava da je to istina koja obvezuje: „Ako tvrdnja da su sva ljudska bića braća i sestre ne bude tek apstraktna ideja, nego postane konkretna stvarnost, tada se pojavljuje niz izazova koji nas bude iz letargije, tjeraju nas da stvari gledamo kroz novu prizmu i razvijamo nove odgovore.“⁴⁶ Samo povezanost s Bogom i međusobno čistom ljubavlju, koja je uvijek

⁴¹ Usp.: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dogmatska konstitucija o Crkvi Lumen gentium* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1986.), br. 11.

⁴² IVAN PAVAO II., *Ecclesia de Eucharistia* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2003.), br. 34.

⁴³ Usp.: Marian POKRYWKA, *Communio personarum*, *Wielka Encyklopedia Nauczania Jana Pawła II*, dostupno online: http://www.wikijp2.pl/index.php?title=Communio_personarum#cite_note-7 (23. 6. 2021.).

⁴⁴ FT, br. 272.

⁴⁵ Usp.: FT, br. 107.

⁴⁶ FT, br. 128.

odnosna i dinamična, dovodi do životnog sklada. Takva društvena ljubav stoji u temeljima ljudske politike, usmjerene na zajedničko i opće dobro.⁴⁷ Stoga Papa s pravom zaključuje da je sâm naum bratstva upisan u poziv cijele ljudske obitelji.⁴⁸

Nadalje, stvarnost slike Božje otkriva da je čovjek neposredni Božji partner u razgovoru, ali istovremeno treba društvo ljudi kao što je sam. Samo je on sposoban biti naslovnik objave koju mu Bog upravlja. Zapravo riječ je o pozivu koji Bog upućuje čovjeku, slušati o njemu kao svojem spasitelju i stvoritelju, njemu služiti, veličati njegova silna djela i biti njegova slika na zemlji. Ta interakcija Božjeg samopriopćenja i čovjekova odgovora također uvodi u istinu o Bogu poradi čovjeka, ali i o čovjeku kao partneru. Čovjek je zapravo slika neistraživa otajstva božanskog zajedništva Osoba. Shodno tome, u skladnom zajedničkom suodnosu i uzajamnom nadopunjavanju s drugim ljudima u svim životnim područjima života čovjek otkriva vlastiti partnerski identitet. Zahvaljujući drugom istovrsnom „ja“, čovjek pronalazi vlastiti „ja“, baštini životnu radost i otkriva mogućnost postojanja na način susreta s osobama jednakog dostojanstva u osobitoj uzajamnosti. Stoga i Franjo jasno ističe da se iz ozračja poštovanja individualnih sloboda rađa bratstvo, ali se isto tako unapređuje pozitivan doprinos slobodi i jednakosti.⁴⁹ Dinko Aračić isto pojašnjava:

„Papa sanja da je moguć svijet u kojem se ljudi međusobno prepoznaju kao braća i sestre, da svoje sukobe rješavaju u dijalogu i dogovoru, da potiču na sudjelovanje u izgradnji pravde i mira u svijetu, pomažu slabima na putu razvoja. Svemu svijetu poručuje da njegov zov nije ‘utopija’ (FT 30), zamišljena zemlja, ni idealno stanje koje se ne može ostvariti. To je san koji zajednički treba sanjati i svaki dan ostvarivati kako bi ljubav i dobrota umreženi podražavali ovu zemlju, zajednički dom svima ljudima, koji imaju jednoga Stvoritelja.“⁵⁰

Sama iskonska antropologija slike Božje izrekla je odlučno protivljenje svakom rasizmu i bilo kakvu razdvajanju čovječanstva. Život i dostojanstvo svakog i konkretnog čovjeka, bez iznimke stoji pod posebnom Božjom zaštitom. Franji je ova misao osobito na srcu te višestruko ponavlja: „Postoji osnovna pretpostavka koju treba ispuniti ako hoćemo ići putom društvenog prijateljstva i sveopćeg bratstva, a ta je shvatiti koliko čovjek vrijedi, koliko

⁴⁷ Usp.: Dinko ARAČIĆ, „Enciklika Tutti fratelli: Papin san o sveopćem bratstvu?“, *Služba Božja* 61 (2021.), 257-268, ovdje 265.

⁴⁸ Usp.: FT, br. 26.

⁴⁹ Usp.: FT, br. 103.

⁵⁰ Dinko ARAČIĆ, „Enciklika Tutti fratelli...“, 257-268, ovdje 266.

vrijedi osoba u svakom trenutku i u svim okolnostima.⁵¹ To dostojanstvo svake ljudske osobe je neotuđivo, bez obzira na podrijetlo, boju kože ili religiju. Iz istog se razloga Franjo usudi definirati ga kao „vrhovni zakon bratske ljubavi“,⁵² koji je u novom Adamu – Isusu Kristu ostvaren kao vertikalno i horizontalno bratstvo.

Za kršćane je izvor svakog ljudskog dostojanstva i bratstva u evanđelju Isusa Krista. Iz njega proizlazi primat dan odnosu, susretu sa svetim otajstvom drugoga, sveopćem zajedništvu s čitavim ljudskim rodом, kao poziv na koji su svi pozvani.⁵³ Stoga je nužno u drugom čovjeku uvijek vidjeti onoga s kojim sam pozvan dijeliti evanđeosku radost. Naime: „Svaki napor nadahnut socijalnim naukom Crkve ‘nadahnjuje se u ljubavi u kojoj je, kao što je to Isus naučavao, sadržan sav Zakon (usp. Mt 22, 36-40)’. To od nas traži da prepoznamo da ‘ljubav, prepuna malih gesti uzajamne brige, također se odnosi na civilni i politički život i očituje se u svim djelovanjima kojima se nastoji graditi bolji svijet’.“⁵⁴ Drugim riječima, ljubav prožima samu srž bratstva, a bratstvo cjelokupnost ljudskog postojanja.

Franjo je svjestan da je paralelno s razvojem takve sveopće duhovnosti bratstva potrebno istodobno graditi i učinkovitiju organizaciju svijeta koja će pomoći u rješavanju gorućih problema napuštenih koji pate i umiru u siromašnim zemljama.⁵⁵ Sve dok naš ekonomski i socijalni sustav uzrokuje žrtve i sve dok se ijedna osoba osjeća odbačenom, nećemo moći slaviti univerzalno bratstvo.⁵⁶ Iz istog razloga se i javna uloga Crkve ne iscrpljuje u karitativnim i odgojnim djelatnostima, nego sve svoje snage stavlja u službu promicanja čovjeka i sveopćega bratstva.⁵⁷ Potpuno je suprotno biti religije poticati rat i stavove mržnje, neprijateljstvo i ekstremizam ili pozivati na nasilje, ili krvoproliće. Svemogućí Bog nema potrebu da ga bilo tko brani niti želi da mu se ime koristi za sijanje terora među ljudima.⁵⁸ Bog se objavio kao dobri otac svih ljudi i želi da svi ljudi međusobno budu braća i tako njegova vjerna slika.

Konačno, kao što iz dostojanstva čovjeka - slike Božje izvire i poziv sveopćeg bratstva ljudi, jednako tako ovaj poziv uključuje i zalaganje za Zemlju kao zajedničku kuću svih. Božji blagoslov i zapovijed: „Plodite se,

⁵¹ FT, br. 106.

⁵² FT, br. 39.

⁵³ Usp.: FT, br. 277.

⁵⁴ FT, br. 181. Papa se poziva na: BENEDIKT XVI., Enc. *Caritas in veritate* (29. VI 2009.), 2: AAS 101 (2009.), 642; Enc. *Laudato si'* (24. V. 2015.), 231: AAS 107 (2015.), 937.

⁵⁵ Usp.: FT, br. 165.

⁵⁶ Usp.: FT, br. 110.

⁵⁷ Usp.: FT, br. 276.

⁵⁸ Usp.: FT, br. 285.

i množite, i napunite zemlju, i sebi je podložite!“ (Post 1, 28), koji u knjizi Postanka dolazi neposredno nakon istine o čovjeku kao slici Božjoj, zapravo je izraz kraljevske intronizacije čovjeka kao upravitelja i uzdržavatelja prirode. Kompletan ekosustav je u iskonu okarakteriziran dobrim (usp.: Post 1, 31).⁵⁹ Upravo iz tog razloga, a pozivajući se na svojeg svetog prethodnika Ivana Pavla II., Franjo naglašava: „Bog je dao zemlju svemu ljudskomu rodu da bi uzdržavala sve njegove članove, ne isključujući i ne privilegirajući nikoga.“⁶⁰ Radi se o očuvanju planeta i njegovu uređenju tako da jamči zemlju, dom i posao svima, a sve na temelju zajedničke svjetske etike solidarnosti i suradnje u službi budućnosti.⁶¹ U tom smislu Papa želi istaknuti dostojanstvo svega stvorenog svijeta, koji također reprezentira iskonsku dobrotu i Stvoriteljevu ljubav. Pri tom Franjo upozorava:

„Kada govorimo o brizi za zajednički dom a to je naš planet, pozivamo na onu iskrnu univerzalne svijesti i zaokupljenosti uzajamnom brigom koja još uvijek može biti prisutna u srcima ljudi. Ako netko ima obilje vode, a ipak je pažljivo koristi jer misli na druge, čini to jer je dosegao moralnu razinu koja mu omogućuje pružiti svoj pogled dalje od sebe i izvan granica skupine kojoj pripada. To je tako čuderno ljudski! Upravo je taj stav potreban za priznavanje prava svakog čovjeka, pa i ako je rođen izvan naših vlastitih granica.“⁶²

Drugim riječima, ljudsko ponašanje ne smije odudarati od skladne bratske privrženosti kako prema čovjeku, tako i prema prirodi jer u protivnom odudara od iskonskog identiteta slike Božje. Istina sveopćeg bratstva donosi korist svakom čovjeku i čitavom planetu jer Zemlja je opće dobro namijenjeno i potrebno svima. Upravo to dobro zahtijeva da ga svatko štiti i ljubi jer bi se u protivnom posljedice katastrofe u jednoj zemlji mogle odraziti na čitav planet i tako ugroziti budućnost i opstojnost čovjeka kao slike Božje, a samim tim i sveopćeg bratstva ljudi.

Zaključak

Sveopći poziv pape Franje na bratstvo i socijalno prijateljstvo u enciklici *Fratelli tutti* zapravo je konkretan prijedlog kako ostvariti istinu i identitet svakog čovjeka kao slike Božje. Radi se nizu prijedloga, uputa, ali i

⁵⁹ Usp.: Reinhard ACHENBACH, „Schöpfungsmythen im antiken Israel“, *Antike Welt* 44 (2014.), 33-38, ovdje 37.

⁶⁰ FT, 120. Papa se poziva na: Enc. *Centesimus annus* (1. V. 1991.), 31: AAS 83 (1991.), 831.

⁶¹ Usp.: FT, 127. Papa se poziva na: *Govor o nuklearnom oružju*, Nagasaki – Japan (24. 11. 2019.): *L'Osservatore Romano*, 25. – 26. studenoga 2019, str. 6.

⁶² FT, 117.

upozorenja na prijetnje miru, slozi, jednakosti, ljudskoj slobodi, međusobnom razumijevanju i zajedništvu. Istina o stvaranju čovjeka na sliku Božju i kao vrhunac svega stvorenoga zapravo govori o zadaći koja mu je povjerena da svijetom tako upravlja da bi svi ljudi mogli živjeti kao sestre i braća. To, pak, znači u vlastitoj transcendenciji pokazivati Božju nazočnost u ovom svijetu, u vlastitoj pluralnosti odražavati trojstvenost božanskih osoba, u vlastitom zajedništvu pokazivati otajstvo saveza između Boga i ljudi te osobno doprinositi da čitav planet bude ogledalo Stvoriteljeve slave. Upravo to je istina koja povezuje sve ljude i sve religije, budući da je „Bog ‘stvorio sva ljudska bića jednaka u pravima, dužnostima i dostojanstvu, pozvavši ih da žive zajedno kao sestre i braća’.“⁶³

THE IMAGE OF GOD - THE SOURCE OF UNIVERSAL BROTHERHOOD AND ITS MEANING IN THE ENCYCLICAL FRATELLI TUTTI

Summary

On the feast of St. Francis of Assisi in 2020, Pope Francis published his social encyclical Fratelli tutti on universal human brotherhood and social friendship, inspired precisely by the Saint's experience as brothers and sisters not only of sun, sea and wind, but in a special way of those who are flesh and blood, regardless of differences in origin, nationality, skin color and religion. Such love of St. Francis's devotion to his brothers and sisters is proportional to his devotion to God. The reason for this lies in the biblical and anthropological truth that man was created in the image of God (Gen 1, 26). From this fact emerges the existential communion of every man with God, on the basis of which he inherits the inviolability of his own dignity and thus discovers the logical call of universal brotherhood. It is about living in primordial harmony with everyone, which belongs to the essence of human reality. The book of Genesis speaks of the original harmony disturbed by the first sin. This is precisely why it was necessary for the fullness of man's primordial and eschatological brotherly reality to be revealed in Jesus Christ, God and man, the new Adam, who is not ashamed to call all men his brothers (cf. Heb 2:11). Christ is the ultimate image of the invisible God (cf. Col 1:15), equal to man in everything except sin (cf. Heb 4:15). Such a revelation about God and brother man in the incarnate Word not only restores man's primordial identity and his dignity, but connects every man with filial bonds of God's family and proclaims the truth of eschatological brotherhood. It is about agreeing with the natural announcement, announced already in the act of creation. In this sense, universal brotherhood stands against the experience of sin, which is manifested today in contemporary attempts to isolate, reject and ignore others, but painful relativization of human identity in gender ideology. This is exactly why Pope Francis necessarily and justifiably talks about humanity as a unique human family, considering all people, with their own characteristics, brothers and sisters, fellow travelers who share the same body, that is, children of the same country that is their common home.

Key word: *brotherhood, image of God, primordial, creation on the image of Christ, Pope Francis.*

Translation: Mario Bernadić, Emanuel Petrov and Kevin Sullivan

⁶³ FT, br. 5. Papa se poziva na: *Dokument o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot, Abu Dhabi (4. II. 2019.): L'Osservatore Romano, 4. – 5. veljače 2019., str. 6.*